

1261 Sonrası Bizans-Ceneviz İlişkileri ve Cenevizlilerin Galata'ya Yerleşme Süreci

Geliş Tarihi: 04/11/2019

Kabul Tarihi:19/12/2019

Atıf Bilgisi: Tanrıverdi, Ünal; “1261 Sonrası Bizans-Ceneviz İlişkileri ve Cenevizlilerin Galata'ya Yerleşme Süreci”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.2, Aralık 2019, ss. 214-226.

Ünal TANRIVERDİ*

Öz

Bizans İmparatoru VIII. Mikhael 1261'de Ortodoks'un başkenti olan İstanbul'u Lâtinlerden geri aldığıında, şehre 'Yeni Konstantin' sıfatıyla girse de durum öyle değildir. İmparator sınırlarını büyütme yerine var olan sahasını etrafındaki ateş çemberinden korumaya çalıştı, zira Bizans nefretiyle büyümüş Avrupa, saldırgan bir politika sergilemekteydi. İmparatorun bu hususta nihaî amacı Batı kuvvetlerinin birleşmesini engellemek ve nitekim uyguladığı politikalarla bunu başarabildi. İlk olarak Ceneviz, akabinde Venedik ile ilişkilere başladı. Mikhael, imparatorluk döneminde İtalyanlar ile arasındaki bağılıklarını dengeleyebilmişti. Ne var ki bu durum, halefi II. Andronikos zamanında geçerli değildi. İmparator'un kötü politikası sonucunda Bizans-Ceneviz ilişkisi adeta Cenevizlerin isteği doğrultusunda ilerleyecek ve Ceneviz'in isteklerine boyun eğecekti. Bu çalışma da 1261-1303 yılları arası Bizans-Ceneviz ilişkisi ve Cenevizlerin Galata'ya yerleşme süreci incelenecek ve dönemin genel panoraması oluşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: “Bizans”, “Ceneviz”, “Venedik”, “Galata”.

Byzantine-Genoa Relations after 1261 and the Process of Genoese Settlement in Galata

Abstract

When Byzantine Emperor VIII. Mikhael Reconquest Istanbul which is capital of Orthodox from Latin in 1261. He entered in the city with a title 'New Constantine' but situation was different than this. Emperor has tried to save his borders from with hunt instead of growing his land areas. His greatest aim was restrain the western Powers become a coalition In that context. He firstly built a relations with Genoa after that his focus was on the Venice. His policies was reached success. Otherwise, it is impossible to stop Europe that its union was built on Byzantine hatred. Mikhael emperial period has could balanced relation between Italian states. However his successor II. Andronikos couldn't achieve that. As a result of the awful policy of the Emperor the Byzantine Genoese relations would proceed in the line of wishes of Genoese and submit to the Genoese wishes. In this study, Byzantine-Genoese relationship between 1261-1303 and the process of setting in Galata will be examined and general panorama of the period will be tried to be created.

Keywords: “Byzantium”, “Genoa”, “Venice”, “Galata”.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilimdalı, Orcid No: 0000-0002-2036-7040, unaltanriverdi@gmail.com

1. İmparator VIII. Mikhael Döneminde Bizans-Ceneviz İlişkileri

XIII. yüzyılda Akdeniz dünyası önemli olaylara şahitlik etti. Bunlardan belki de en önemlisi İstanbul'un 1204 yılında Lâtinler tarafından zaptıydı. Bilindiği üzere Bizans İmparatorluğu bu saldırı sonucunda yıkılmadı ancak başkentini terk ederek varlığını İznik'te devam ettirdi. Bizans tahtının sahibi VIII. Mikhael Paleologos, (1258-1282) İstanbul'u yeniden alma düşüncesinde olsa da henüz bu düşünceyi tek başına gerçekleştirebilecek bir güce sahip değildi. İmparatorun yeniden başkente dönebilmesi için ittifak yapabileceği takviye bir güce ihtiyacı vardı. Akdeniz'in önemli tacir devletlerinden Ceneviz, XIII. asrın ortalarında Doğu Akdeniz'deki rakibi Venedik ile giriştiği mücadelesini 1258 yılında kaybedince, bölgedeki zenginliklerden mahrum kaldı ve gözünü kuzeye çevirdi. Bu yeni politikayla birlikte Ceneviz'in Karadeniz sularında dolaşabilmesi için İstanbul sularından geçiş izni olmalı veya bölgede limanın olması gerekliydi. Bu sebeple İstanbul'un Bizans tarafından geri alınması, Ceneviz için de son derece mühimdi.

Paralel düşünceye sahip bu devletler Ceneviz elçileri Guglielmo Visconti ve Guarnieri Giudice'nin vasıtasıyla 13 Mart 1261'de İmparator ile görüşüp Nymphaion (Nif-Kemalpaşa¹) antlaşmasını imzaladı.² Antlaşma gereği Ceneviz, Bizans'ın İstanbul'u geri alabilmesi için ihtiyacı olan donanma desteğini verecek, Bizans İmparatoru ise İstanbul'un alınması akabinde Cenevizlerin hâlihazırda sahip olduğu yerlere ek olarak Santa Maria Kilisesi etrafı ve Venedik'e tahsis edilen alanları verecekti.³ 10 Haziran 1261 tarihinde Ceneviz Cumhuriyeti tarafından da onaylanan Ceneviz-Bizans sözleşmesi, İstanbul'un alınmasını hedeflese de ittifakın bu konuda herhangi bir katkısı olmamıştır.⁴ Zira Bizans, İstanbul'u 25 Haziran'da ani bir baskınla geri aldı.⁵ Mikhael, şehir alındıktan üç hafta sonra yani 15 Ağustos'ta *Yeni Constantin* sıfatıyla şehre girdi ve Cenevizlere de antlaşma gereği elde ettikleri bölgelerini verdi.⁶ İlaveten Ceneviz, İstanbul dışında Bizans dinî koşullarını tanımak kaydıyla İzmir bölgesi, Sakız, Midilli, Girit ve Negrepoint adalarında da gümrük vergisi vermeden ticaret yapma iznini aldı. Bu imtiyazlara karşılık Ceneviz, kendi filosu ve Pisa dışında Karadeniz'e başka bir kuvvet sokmayacak ve Bizans'a lojistik destek sağlayacaktı. Bu antlaşma ile Ceneviz'in, Karadeniz ve Kuzey Ege sularından istediği verimi alma fırsatı doğdu.⁷

¹ *Nymphaion*, Manisa bölgesindedir. W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 480.

² Cecily J. Hilsdale, 'The Imperial Image at the End of Exile: The Byzantine Embroidered Silk in Genoa and the Treaty of Nymphaion (1261)', Vol. 64, *Dumbarton Oaks Papers*, Harvard University Press, 2010, s. 154-155; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2015, s. 415; Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus And The West, 1258-1282*, Harvard University Press, London 1959, s. 88-89; Robert Lopez-Irving Raymond, *Medieval Trade In The Mediterranean World*, Columbia University Press, 1995, s. 127; Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 36.

³ Bizans ve Cenevizler arasında ilk imtiyaz antlaşması 1155 tarihinde yapıldı ve Cenevizler, Haliç kıyısında ve Galata'da nispi ikamet iznini 1170'te aldı. Buna ek olarak 1192-1202 tarihlerinde sınırlarını genişletme imkânı buldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Magdalino, *Ortaçağda İstanbul: Altıncı ve On üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 122; Merav Mack, *The Merchant of Genoa: The Crusades, the Genoese and the Latin East, 1187-1220*, University of Cambridge, 2003, s. 34; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, Metis Yayınları, İstanbul 1990, I, s. 27; Cameron, *Bizanslılar*, s. 57.

⁴ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 480.

⁵ İstanbul'daki Lâtin kuvvetler, Karadeniz'deki Kefken Adasını kuşatmak üzere şehirden ayrılmıştı. Bu sebeple Mikhael İstanbul'u takviye bir güç almadan geri aldı. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 37; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, TTK, Ankara 2008, III, 244-245.

⁶ Geanakoplos, *Emperor Michael*, s. 121.

⁷ Steven Runciman, 'Deniz Kuvvetinin Ortaçağ Tarihindeki Rolü', *III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1943, s. 162-163; Warren Treagold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997, s.740.

Bizans'ın İstanbul'u aldığı yıl içerisinde Papalık makamına IV. Urbanus seçildi ve doğudan gelen bu haberlerle adeta yıkıldı. Papa, Bizans ile ittifak yaptığı gerekçesiyle Ceneviz'i antlaşmanın ardından aforoz etti.⁸ Akabinde İstanbul'a karşı yapılacak Haçlı Seferi zeminini oluşturmaya çalıştı. Venedik ise Doğu Akdeniz'deki Memlûk tehdidi ve İstanbul'un kaybından dolayı ticarî buhran içerisindeydi ve Güney Ege sularındaki kilit bölgelerini de kaybetmek istemiyordu, bu sebeple Papa'nın sefer gayretine müteakip donanma desteği sağladı. Ne var ki Papa, İtalya coğrafyasında istenilmeyen ve Roma ile sık sık ayrı düşen II. Friedrich'in oğlu Sicilya Kralı Manfred ile masaya oturmak istemedi.⁹ Böylece Haçlı seferi başlamadan sonlandı.

Bizans-Ceneviz antlaşmasındaki maddelerden birinin içeriği de Cenevizlerin, Venedik'in Ege bölgesinden çıkartılmasında Bizans kuvvetlerine yardım edeceğini kapsamaktaydı. Her ne kadar Ceneviz, Bizans'a destek vermişse de bu destek güçleri isteksiz ve yetersizdi. 1264'e geldiğinde Venedik güçleri Spezzia civarında, Bizans-Ceneviz donanmasını karşıladı ve yendi.¹⁰ Mikhael ise yenilginin faturasını Ceneviz'e kesti, zira Ceneviz filosu yeteri kadar destek vermemişti. İmparatorun güveni sarsıldı hatta Ceneviz kolonisini şehirden çıkartıp Herakleia (Ereğli) bölgesine nakledilmesi emrini verdi.¹¹ Ayrıca bu gergin dönemde İstanbul'daki Ceneviz *podestasi* (vali) Guglielmo Guercio, merkezi hükümetinden bağımsız olarak Sicilya Kralı Manfred ile İstanbul'daki Lâtin İmparatorluğu'nun yeniden tesisi için anlaşmıştı. Valisinin teşebbüslerinden haberdar olan Ceneviz Cumhuriyeti yaşananlar sonrası Guercio'yu görevinden aldı. Yaşanan durum için Ceneviz, elçi De Camilla aracılığıyla İmparatorluktan af diledi ve Galata (Pera)¹² tarafında yaşama hakkı talep etti.¹³ Mikhael, gelişmeler karşısında duruşunu bir müddet bozmadı. İmparator, İtalyanlara bağlı kalmak istemiyordu ama onlarsız da edemiyordu. Çünkü Batı bloğuna¹⁴ karşı takviye elzemdi. Bu dönemde Venedik ile ittifak kurmak istedi ancak Venedik görüşmelerde isteksizdi.¹⁵ Mütemediyen bir güce ihtiyacı olan Bizans, isteksiz Venedik'e güvenemeyeceğini biliyordu. Bu nedenle Ceneviz ile 1267'de tekrar görüşmelere başladı. İmparator, batı bloğuna karşı dengeleme politikası gereğince Cenevizlerin İstanbul'da önceden istediği Galata'da yaşamasını belirli şartlar dâhilinde kabul etmek zorunda kaldı.¹⁶ Tabi ki bu gelişme halk için de sevindiriciydi, çünkü kent ahali tarafından kötü niyetli, propagandacı olarak bilinen Cenevizler, artık İstanbul'da değil Galata'da yaşayacaklardı. Ayrıca Bizans, başkentin restorasyonu için de Ceneviz ile iş birliği yapacaktı.¹⁷ Ceneviz açısından da bu gelişme son derece olumluydu çünkü Galata ile İstanbul boğazında kendisine ait bir arazisinin

⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 418; Marie-Luise Favreau-Lilie, 'Genoa', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 501-505.

⁹ Manfred'in hakîm olduğu saha Bizans'a komşuydu. Ayrıca Manfred'in Bizans topraklarında: Kuzey Yunanistan ve Arnavutluk bölgesinde üsleri vardı. Manfred, yeterli kuvvet alacağı takdirde Bizans sahalarını gasp edebilirdi. Kısacası Haçlı seferinin nihaî sonucuna varması için Manfred ile uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik*, Çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Yayınları, İstanbul 2000, s. 177.

¹⁰ Ceneviz donanmasının 42 gemilik filosu olmasına rağmen isteksiz tavrı sebebiyle 32 gemilik Venedik filosu karşısında başarısız oldu. Bu durum Mikhael'i öfkeliendirdi, antlaşmayı da feshetmesine sebep oldu. Geanakoplos, *Emperor Michael*, s. 162; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 420; John Julius Norwich, *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (1082-1453)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013, s. 200.

¹¹ Cenevizler, 1264-1267 arasında bu bölgede ikamet etti. Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, s. 37; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 37.

¹² Pera kelimesi Grekçede karşı taraf olarak anlamlandırılırdı. İlber Ortaylı, 'Galata', *DİA*, XIII, s. 303-307.

¹³ Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 37-38.

¹⁴ Batı güçleri: Papa, Fransa Kralı, Sicilya Kralı, Kastilya Kralı, İngiltere Kralı, Aragon Kralı, Charles d'Anjou, ve Ancona komünleri açıkça Bizans İmparatorluğu'na karşı düşmandı. Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 178.

¹⁵ Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 179.

¹⁶ İmparator Galata surlarının yıkılmasını, vassali olmalarını, ayrıca boğazdan geçen Ceneviz gemilerinin Blekhernai sarayını selamlayarak geçmelerini istedi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 489; Steven A. Epstein, *Genoa The Genoese 958-1528*, The University of North Carolina Press, 1996, s. 68; Geanakoplos, *Emperor Michael*, s. 170-171; Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latin*, Harvard University Press, Cambridge 1972, s. 69; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 37.

¹⁷ Hilsdale, 'The Imperial Image', s. 156.

olmasının yanı sıra, yeni alınan bu topraklar Karadeniz'e de açılan bir kapıydı. Yeni kazanılan Galata limanının bir diğer avantajı da büyük tonajlı gemilerin yanaşabilmesiydi.¹⁸

1.1. Galata'nın Tarihsel Süreci Hakkında

Galata, ilk çağ döneminde ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte bölgeye *Sykai* (incirlik), *Pera* (karşı taraf), ayrıca Akropolites'e göre Galatas (sütçü) olarak da adlandırılırdı.¹⁹ İlk olarak başkent in karşısında kasaba durumunda olan Galata, imparator Justinyen döneminde gelişme gösterdi. Bu sebeple bölgeye *Justinianopolis* de denildi. Bizans başkentini 1403'te ziyaret eden Clavijo ise Cenevizlerin bölgeyi Galata, Bizanslıların da Pera olarak adlandırdığını belirtir.²⁰ Ne var ki tüm bilgilerle birlikte şu an söylenen Galata kelimesinin menşinin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir.²¹

İmparator Constantin (324-337) Galata bölgesini sur ile çevreledi, II. Tiberios (578-582) döneminde de Haliç'in kontrolünü sağlamak amaçlı hisar yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca stratejik bölge olan bu hisarı Haçlılar 1204'te kale olarak kullandı ve şehre buradan saldırdı.²² Bu tarz tehlikeli durumları engellemek için Mikhael, surları yıktırttı ve yeni sur yapımına da izin vermedi.²³ İlaveten tehditleri önleyebilmek adına bölgede Bizans garnizonu da hazır bulunurdu. Galata'da Cenevizler ilk olarak 1160-1170 yılları arasında nispi yaşama hakkını almıştı ama bölge sönük halini XIII. sonunda atmaya başlayacaktır. Cenevizlere bölgede 1267 yılında ikamet izni verilince sur içerisinde son derece lüks ve geniş yapılar yapıldı.²⁴ Galata'daki Ceneviz kolonisi fırın, hamam, saray, ev, dükkân yapma hakkına sahipti. Cenevizler, bölgeye yerleşmeye başladıktan sonra, Bizans kültürü ve dilini benimsemediler, aksine yaşayış biçimleri ve dillerini muhafaza ettiler.²⁵ Cenevizlerin hâkimiyet sahası ilk zamanlar bugünkü Bankalar Caddesi, Karaköy Meydanı ve deniz kıyısıydı. Galata Kulesi'nin civarı,²⁶ ilk dönemler Bizans hâkimiyetindeydi. Zamanla Ceneviz sahası, Azapkapı-Tophane boyunca genişledi.²⁷ Ancak yukarıda zikredildiği üzere Bizans-Ceneviz ilişkisi bozulunca koloninin genişlemesi 1267'ye kadar durdu.²⁸

1.2. Bizans İmparatoru VIII. Mikhael'in Siyasî Hamleleri

Bizans- Ceneviz ilişkilerinin bu denli gelişmesi üzerine Venedik yeniden harekete geçmiş, Karadeniz sahasının zenginliğine pay sahibi olmak ve Güney Ege'de varlığını korumak adına yeniden Mikhael ile iyi ilişkiler kurma girişimlerini başlattı. Venedikliler, Bizans'ın Ceneviz muahedesinden sonra 1 Kasım 1267'de Bizans ile görüştü. Ayrıca Venedikli elçiler Mikhael'in gönlünü kazanmak için

¹⁸ XII. yüzyılda kullanılan 100-150 ton ağırlığındaki gemiler yerine ilk kez Ceneviz, tonajları 250-500 tona ulaşan gemiler kullanmış ve bölgeye yanaşabilmiştir. Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, s. 38-39.

¹⁹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 163.

²⁰ Ruy Gonzales De Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyehat*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Kesit Yayınları, İstanbul 2007, s. 50.

²¹ Birçok rivayet vardır. Birincisi süt üretiminden kaynaklı grekçe Gala teriminden geldiği, ikincisi İtalyan gemilerinin yük aldığı veya indirdiği iskeleye calata denildiği için buranın da böyle seslendirildiği düşüncesi ve üçüncüsü de bölgede Galatia'lı ailenin oturmasından dolayı Galat mahallesi denildiği rivayetleri vardır. Cyril Mango, 'Galata', *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 815-816.

²² Haliç'e zincir buradan gerilirdi. Haçlılar bu bölgeyi ele geçirince zincirleri kaldırarak gemilerin Haliç bölgesine sevk etmesini sağladı ve Lâtin işgali kaçınılmaz oldu. Haçlıların İstanbul kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz. Brett Edward Whalen, 'Constantinople Siege of' (1204), (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 289.

²³ Semavi Eyice, *Galata ve Kulesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1969, s. 10.

²⁴ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 510.

²⁵ Aueril Cameron, *Bizanslılar*, Çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 16.

²⁶ Galata Kulesi'ni Cenevizler 1349'da inşa etti. İki devlet de kuleyi farklı isimlendirirdi. Bizans kaynaklarında *Büyük Burç*, Cenova kaynaklarında ise *İsa Kulesi* olarak anıldı. Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 22; Semavi Eyice, 'Galata', *İstanbul Ansiklopedisi*, XI, 5882-5886.

²⁷ Bölgenin tarihsel süreci ve topografyası hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Besim Darkat, 'İstanbul', *İslam Ansiklopedisi*, V, 1138-1214; Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople: the Walls Of The City And Adjoining Historical Sites*, Elibron Classics, London 1899; Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Ülker Sayın, YKY., İstanbul 2001.

²⁸ Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 12; Eyice, 'Galata', s. 5883.

İmparatora ‘*Yeni Constantinus*’ olarak hitap etti.²⁹ Sonuç olarak Bizans ile Venedik, 4 Nisan 1268 tarihinde antlaştı.³⁰ Lâkin bu antlaşma Venedik açısından yetersizdi. Ayrıca bu dönemde İmparator Mikhael, Bizans sularındaki hararetli Ceneviz-Venedik ilişkisinin de yatıştırıcısı rolünü üstlendi.

Bizans-Ceneviz-Venedik üçgeninde nispi bir sulh sağlandı. Lâkin Batı’da sular durulmuyordu, Haçlı seferi için 1266’da son derece mühim gelişmeler yaşandı. Çünkü istenilmeyen Manfred, Benevento bölgesindeki savaşta öldü. Batı cephesinde ise olası İstanbul seferinin lideri Charles d’Anjou,³¹ gelişmeler ardından Manfred’in hakim olduğu sahalara ele geçirdi.³² Böylece Charles ve II. Baoudouin³³ önderliğindeki Batı, Konstantinapolis’e plânlı bir şekilde karadan ve denizden ilerleme fırsatı yakaladı.

Venedik *Doge*’u Reniero Zeno, 30 Haziran 1268 tarihinde Bizans antlaşmasını onayladıktan hemen sonra öldü. Mikhael ise bu antlaşmanın devam etmesi için çabaladı ve yeni Doge Lorenzo Tiepolo’ya elçiler yolladı. İmparatora göre beş yıllık yeni antlaşma Batılı güçlerin birleşmesini ve deniz yoluyla Bizans’a saldırmasının önüne geçecekti.³⁴ Görüşmeler neticesinde Ağustos 1270’te antlaşma tazelendi. İmparator’un siyasi hamleleri iyi gitmekteydi zira Charles d’Anjou tarafından Eylül 1269’da Venedik’e yapılan kutsal ittifaka katılma çağrısı da Venedik tarafından sulhunu bozulamayacağı gerekçesiyle reddedilecekti. Böylelikle Mikhael ateş çemberinden kurtulmayı şimdilik başardı.

İmparatorun, Ceneviz ittifakı ve Venedik’le de beş yıllık mütarekesi, Charles liderliğindeki Haçlı Seferi fikrini düşündüğü şekilde sarsmamıştı. İmparator bunun üzerine, siyasi manevra yaparak, Papa IV. Clemens³⁵ ile görüşüp, köprü kurmaya çalıştı. Ancak imparator, istediği ilişkiyi kuramadı. Bir sonraki Papa, 1271’de X. Gregorius oldu. Yeni gelen Papa, Clemens’in aksine Bizans ile yakınlaşma taraftarıydı, amacı kiliselerin birleşmesi ve İmparatorun Roma’ya bağlılığını sağlamaktı. Mikhael, görüşmeler sonucunda 1274’teki Lyon Konsili’nde bağlılığını bildirme teklifinde bulundu.³⁶ İmparatorun birleşmedeki asıl amacı Anjou tehdidine karşı Papa’nın desteğini sağlamaktı. Ayrıca Bizans, Charles’in saldırgan siyasetinden dolayı Venedik’in tarafsız kalacağını da biliyordu. Böylece Mikhael’in siyasi manevrası, Batı ittifakını deldi ve nispi açıdan başkente saldırı tehdidini önledi.

Karadeniz’in anahtarı konumunda olan İstanbul, Venedik için de mühimdi. Ayrıca Venedik idaresi, Cenevizlerin Galata bölgesinde iyice kurumsallaştığının farkındaydı.³⁷ Bu sebeple, Bizans’a elçi yolladı, ince ustalıkla istediklerine kavuşma arzusundaydı.³⁸ Yapılan görüşme bir antlaşma olarak değil, imparator tarafından imzalanan bir ferman niteliği taşıdı, ayrıca bu ferman ile Venediklilere

²⁹ Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 180; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 452.

³⁰ Beş yıllık bir antlaşmadır. Bu antlaşmanın önemli detayları ise şunlardır: tarafların her ikisi de düşmanları ile birlikte olmayacaktı. Venedik, Bizans aleyhine lojistik destek sağlamayacaktı. Savaş esirleri serbest kalacak ve istedikleri yerlerde ikamet etme izni verilecekti. Bizans ise Venedik’in Girit, Koron ve Modon hakimiyetlerine saygı gösterecek, akabinde Bizans bu bölgelerde kendi kilisesini kurabilecek, rahip atayabilecek ve halk özgürce ibadet edebilecekti. Işın Demirkent, ‘1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy.36, İstanbul 2000, s. 149.

³¹ Charles d’Anjou hakkında detaylı bilgi için bkz. Andreas Kiesewetter, ‘Charles I of Anjou (1226-1285)’, (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 238-239.

³² Charles, Manfred’in Ege bölgesindeki adalarını ve limanlarını ele geçirdi, ayrıca Ocak 1267’de Korfu’yu gasp etti.

³³ İstanbul Lâtin İmparatorluğu’nun son kralıydı.

³⁴ Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 181.

³⁵ Papa IV. Clemens de Ceneviz’i Bizans ile yakın olmasından dolayı aforoz etmişti. Epstein, *Genoa*, s. 153.

³⁶ Aphrodite Papayianni ‘Michael VIII. Palaiologos’, (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 823-824; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 290.

³⁷ Bu bölge dışında Ceneviz’in Karadeniz’de Amasra, Sinop, Samsun, Fatsa, Trabzon, Balıklava Finogonya (Kefken), Suğdak’ta Ege’de ise İmroz, Taşoz, Edremit, Kadı İskeleyi ve Midilli’de ticarî kolonilerine sahipti. Aldo Gallotta, ‘Ceneviz’, *DİA*, VII, 363-365; Lopez-Raymond, *Medieval Trade*, s. 127; Serdar Çavuşdere, *Orta Çağ’da Venedik, Papalık ve Türkler 1243-1353*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 40-41; David Jacoby, ‘Italian Trade in Anatolia Eight-Thirteenth Century’, *Orta Çağ’da Anadolu’da Kültürel Karşılaşmalar: 12-15. Yüzyıllarda Anadolu’da İtalyanlar Sempzoyum Bildirileri*, Koç Üniversite VEKAM, Ankara 2006, s.18-19.

³⁸ Elçiler, İmparatorun huzurunda manevi açıdan destekleyici *Romalıların İmparatoru* gibi sözlerle hitap etti. Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 186.

başkent sınırları içerisinde ticarî ve konut alanı da verildi.³⁹ Başkent dışında Selanik'te⁴⁰ de eş imtiyaz sağladı.⁴¹ Selanik'te Ceneviz-Venedik mücadelesinde şimdilik Venedik üstündü.

Batı'da sular durulmuyordu. Epeiros'ta Bizans hâkimiyetini tanımayan despot, 1279'da Charles ile ittifak sağladı. Akabinde Anjou, kuvvetleriyle 1280 sonbaharında⁴² Makedonya'ya inip Berat kalesini almak istedi. Yaşananlar karşısında önlemini alan Bizans kuvvetleri, Charles'ın birliklerini 1281'de bertaraf etti. Charles, başarısızlığı sonrası deniz yoluyla hareket etmek istedi ve bu yüzden Venedik ile ilişki kurmak istedi.

1280'den sonra Venedik ile Bizans ilişkileri de düşünülenden kötü gidiyordu; fermanla belirtilen vaatler, Ege'deki korsanlık faaliyetleri, Karadeniz'de Ceneviz'in daha kârlı olması, Venedik açısından son derece kötü bir durumdu. Ancak Bizans-Venedik ilişkisinin sonlanmasına bu etkenler sebep olmadı. Aynı dönemde Venedik'te doge olan Giovanni Dandolo (1280-1289) Haçlı Seferi fikrine sahip çıkan bir şahıstı. Ayrıca papalık makamına da aynı düşüncelere sahip IV. Martinus geldi.⁴³ Böylece Charles'ın uzun süredir istediği Haçlı birliği 1281'de Orvieto antlaşmasıyla sağlandı. Akabinde Papa, Mikhael'i aforoz etti ve haçlı birlikleri Korfu'da 1 Mayıs 1282'de buluştu, amaçları işgalci imparator Mikhael ve yandaşı Ceneviz'i yok etmektir. Ne var ki Batı'nın birleştiği bu dönemde, Sicilya halkı Fransızlara karşı ayaklandı.⁴⁴ Mikhael'in de destek verdiği isyan Mart 1282'de başladı ve tüm Fransızların ölümüne kadar devam etti. Böylece İstanbul'a düşünülen Haçlı Seferi plânı bir kez daha suya düştü. Ayrıca Venedik'in başarısız Haçlı Seferine destek vermesinden ötürü Bizans ile var olan antlaşması da son buldu. İmparator ise Batı'da yaşanan Haçlı Seferi hakkındaki gelişmeler, Sicilya isyanını ve Avrupa'da gerçekleşen diğer olaylarla ilgili malumatı da Ceneviz podestası Alfranco Cassona'dan aldı. Bu yaşanan hadiseler Bizans-Ceneviz dostluğunu derinleştirdi.⁴⁵ Kısa bir süre sonra Mikhael, Aralık 1282'de öldü. Tahta yirmi dört yaşındaki oğlu II. Andronikos (1282-1328) geldi.⁴⁶ Andronikos babasının düşüncesinin tersine dinî düşünceleri siyasete alet etmedi, ortodoksluğun koruyucusu sıfatıyla tahta geçti.⁴⁷

Sonuç olarak Bizans İmparatoru VIII. Mikhael'in nihaî amacı Batı kuvvetlerinin birleşmesini engellemektir. Bu hususta ilk olarak Ceneviz ile münasebete girdi ve Galata bölgesinde ikamet izni verdi. Venedik'e de belirli imtiyazlar sağladı. Mikhael, imparatorluk döneminde İtalyan devletler ile arasındaki ilişkilerini dengeleyebilmişti. Halefi İmparator Andronikos döneminde ise bu durum geçerli değildi. İmparator'un kötü politikası sonucunda Bizans-Ceneviz ilişkisi, Cenevizlerin isteği doğrultusunda ilerleyecek adeta devlet içinde devlet konumunda olan bir yapı meydana gelecekti.

2. İmparator II. Andronikos Döneminde Bizans-Ceneviz ilişkisi

Cenevizler bu döneme kadar antlaşma şartlarına sadık kalmaya çalıştı zira Mikhael döneminden beri Kuzey Ege ve Karadeniz kıyılarında önemli kazanç elde etmişti. Ayrıca yerli halk ve Ceneviz arasında ufak tefek anlaşmazlık olsa da şehrin öbür yakasında olduklarından dolayı dikkat çekmiyordu. Venedik ise 1282'de Haçlı birliğine destek vererek İstanbul'daki halkına güvenlik

³⁹ Droungarios Kapısı'ndan (Balıkpazarı Kapısı) Aziz Akindynos ve Bakire Meryem kilisesi boyunca Perama Kapısı'na (Odun Kapısı) dek uzanan bölgeyi verdi. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 487-488; Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 186-187; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 58-59.

⁴⁰ Selanik ve İstanbul, Avrupa'ya giden ürünlerin kilit noktasıydı. Ayrıca başkentten sonra ikinci önemli kentti. XIV. asırdan sonra Bizans devleti, bölgedeki para akışını sadece izleyecekti. Detaylı bilgi için bkz. Angeliki E. Laiou-Cecile Morrison, *The Byzantine Economy*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 206.

⁴¹ İmparator, Girit, Modon ve Koron'da Venedik hakimiyetini de tanıdı. Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 186.

⁴² Ağustos 1280'de Papa III. Nicolaus'un ölümü ile Papalık makamı altı ay boş kaldı. Anjou boşluktan yararlanarak, kuvvetlerini ilerletebilmiştir.

⁴³ Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 196.

⁴⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, 333.

⁴⁵ Ayrıca Charles Anjou, Bizans'a karşı sefer hazırlığındayken Ceneviz'e ittifak çağrısında bulduysa da reddedildi. Zira Charles, Ceneviz'in en önemli iki gelir bölgesine: Afrika ve Bizans sahasına karşı, saldırgan tavırlar içindeydi. Epstein, *Genoa*, s. 143; Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 488.

⁴⁶ Treagold, *A History of the Byzantine State*, s. 749.

⁴⁷ Cecily J. Hilsdale, *Byzantine Art and Diplomacy in a Age of Decline*, Cambridge University Press, 2014, s. 187.

sorunları yaşattırdı. Zira Batılılar sevilmiyordu, yaşanan son gelişmeler de bu nefretin tuzu biberi oldu. Venedik, İstanbul'daki halkının güvenliği ve Kuzey Ege, Karadeniz sahasında var olmak adına Bizans ile anlaşma sağlamak zorundaydı. Neticede Venedik-Bizans arasında 1285'te sulh sağlandı.⁴⁸

Andronikos, askerî politikalarında imparatorluk tarihinin en acı, en kötü hatalarından birisini yaptı. Ceneviz ve Venedik'e güvenip donanmanın gereksiz ve masraflı bir alan olduğu düşüncesini savunarak denizcilik alanındaki tüm askerî gelişmeleri durdurdu ve kaderine terk etti.⁴⁹ Bizans idaresinde bulunan denizci mürettebat ise civar bölgelere giderek Türklerin, Cenevizlerin, Venediklilerin himayesi altına girdi.⁵⁰

Ceneviz-Venedik mücadelesi için 1294 tarihi çok mühimdi. Zira Suriye-Filistin bölgesindeki zenginliklerinin aktarıldığı liman Akkâ şehri Memlûkler tarafından alınınca Venedik için adeta yıkım olmuştu. Bu sebeple yeni arayışlar içerisinde olan Venedik, gözünü Ceneviz'in hâkim olduğu Karadeniz'e dikti. Ceneviz-Venedik mücadelesi⁵¹ böylece Adriyatik ve Doğu Akdeniz'den sonra şimdi de Karadeniz için başlayacaktı. İlk olarak bu iki devlet İskenderun körfezinde karşı karşıya geldi ve savaşta Ceneviz galip geldi. Girit ve Modon'daki Venedik ticaret filosunu batırdı. Ruggiero Morosini kumandasındaki yetmiş beş gemilik Venedik filosu ise 1296'da Ceneviz'den intikam almak adına Bizans kıyılarına doğru ilerledi. Gelişmelerin yaşandığı bu yılda İstanbul ve Batı Anadolu'da zelzeleler meydana gelmekteydi. Manevî açıdan kötü olan Bizanslılar depremden bir hafta sonra yani 22 Temmuz'da Venedik'in Galata saldırısı haberini aldılar.⁵² Ayrıca bölgedeki Bizans halkının da evlerini yakıp yıktılar. İmparator her ne kadar tarafsız kalmak istese de halkının tehlikeye girmesi ve masumların zarar görmesi üzerine savaşa dahil oldu ve kentteki Venediklileri tutsak etti. Mücadelede zayıf veren Venedik güçleri çekilmek zorunda kaldı.⁵³ Bizans'ın mücadeleye dahil olmasından sonra Venedik-Ceneviz arasındaki çatışma 25 Mayıs 1299'da sonlandı.⁵⁴ Ancak Bizans, Venedik ile hâlâ savaş durumundaydı. Karşılıklı görüşmeler yapıldı fakat istenilen sonuç alınamadı. İlâveten Venedik, sulh yoluyla değil de İmparatorluğu korkutarak anlaşmaya çalıştı. Venedik kuvvetleri 21 Temmuz 1302'de başkent sularına girdi, sahil bölgesine ve Prens Adalarına saldırdı. Donanmasını yok eden Andronikos'un elinden hiçbir şey gelmedi, yanında ne Ceneviz ne de başka bir kuvvet vardı. Akabinde Venedik, Bizans'la 4 Ekim 1302'de zoraki antlaşma yaptı.⁵⁵

Venedik'in, Ceneviz ve Bizans ile mücadelesi ve anlaşmazlıkları kimsenin işine gelmedi. Aksine maddî açıdan hepsi de zarara girdi. Ceneviz'in ise durumu biraz farklıydı. Zira hâlâ Karadeniz ve Kuzey Ege'de hâkimiyetine devam etmekteydi ve donanmasız Bizans'ın kendilerine muhtaç

⁴⁸ Bu on yıllık bir antlaşmaydı ve VIII. Mikhael'in 1277'de yapmış olduğu antlaşmayla neredeyse aynıydı. Ne var ki yapılan bu antlaşmalar sadece göstermelikti. Bizans'ın güveni kalmamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 202.

⁴⁹ İmparatorun bu politikası korsanların da işine geliyordu. Durum o kadar vahimdi ki başkentteki sahil halkı saldırılara karşı içerilere çekilmiştir. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 498.

⁵⁰ Demirkent, '1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik', s. 152.

⁵¹ Doğu Akdeniz'de barınamayacağını anlayan Venedik, gözünü kuzeye yani Karadeniz'e dikti. Ne var ki bölgeye ulaşmak için ya Bizans ile iyi ilişkiler kurmalı ya da Ceneviz'i bölgeden zorla çıkarmalıydı. Venedik ise tercihini savaştan yana kullandı. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu*, s. 688; Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 498-501; Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 204-207.

⁵² Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 140; Laiou, *Constantinople and the Latin*, s. 104; Treagold, *A History of the Byzantine State*, s. 748.

⁵³ Venedikli Amiral Ruggiero Morosini, önce boğaza gelerek boşaltılan Galata bölgesine saldırdı, ardından İstanbul'a saldırmak istedi. Ne var ki amiral, Bizans'ın büyük direniş göstermesinden dolayı geri çekilmek zorunda kaldı. Geri dönerken Foça bölgesini yağmaladı. İmparator Andronikos ise bu yaşananlar karşısında Venedik mallarına el koydu. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 499; Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 206-207.

⁵⁴ Venedik, Giovanni Soranzo liderliğinde filo ile 1296'da Karadeniz'e açılarak Ceneviz'e ağır hasarlar yaşattı ve Kefe'deki Ceneviz kolonisini yaktı. İlâveten Sakız Adası'nda Bizans gemisini yakaladı. Ceneviz Lamba Doria önderliğindeki filoyla bu yaşananlar karşısında Dalmaçya kıyısında 7 bin Venedikli katletti ve 5 bin de esir aldı. Tutsaklar arasında Marco Polo'da vardı. Bu mücadeleler iki devlet için yıkım demektir. Savaş bu sebeple kimin kazanıldığı belirlenmemekle birlikte 25 Mayıs 1299'da yirmi beş yıllık barış antlaşmasıyla son buldu. Epstein, *Genoa* s. 183; Laiou, *Constantinople and the Latin*, s. 108.

⁵⁵ Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 208.

olduklarının farkındaydı. Ayrıca Cenevizli Benedetto ve Zaccaria⁵⁶ ailesi Bizans'ın yumuşak siyasetinden⁵⁷ yararlanarak İzmir bölgesindeki şap madenlerini kullanma izni, Foça ve Sakız Adası'nı⁵⁸ da on yıllığına kendisine bağlama imkânı buldu. Şunu da belirtmek gerekir, bölgelere Cenevizler zorla girdi ve Bizans'ta bu duruma göz yumdu.⁵⁹ Cenevizlerin asıl bel bağladığı ve kâr ettiği bölge ise hâlâ Karadeniz'dir.

Ceneviz'in Karadeniz'de en önemli limanı Kefe idi.⁶⁰ Burası Kuzey Çin ve Güney Rusya ticarî yolunun limanıydı. Ayrıca Kefe'den sevk edilen değerli eşya ve insan ticareti sayesinde XIV. asrın başlarında Ceneviz, ticarî kâr hacmi açısından rakip devletlerin üstüne geçti. Çünkü Don-Volga nehirleri aracılığıyla içerilere giriyor hatta Hazar Denizi'nde de rol oynuyordu. Bölgeden 100 çeşit değerli eşya getiriliyordu.⁶¹ Ceneviz XIV. yüzyılın ortalarına doğru Karadeniz'de Venedik mücadelesinin dışında Tatarlarla da uğraşacaktı.⁶² Bölgeyi korumak adına bu sebeple Don nehri ve Azak denizi arasında *Tana*'da ileri bir karakol kurdu.⁶³

İmparatorluk, İtalyanlara Mikhael döneminde nispî bağlılık kurmuşken Andronikos'un kötü politikaları sonucunda bu durum muhtaçlık seviyesine geldi.⁶⁴ Ayrıca her ne kadar İstanbul geri alınmışsa da gelir düzeyi gittikçe azalmaktaydı. Bu suretle bölgeye gelen İtalyan yatırımcılar, Bizans'a maddî destek vermekteydi. Bu durum İstanbul Türkler tarafından alınana kadar böyle devam edecek, İtalyanlar özellikle Ceneviz-Venedik kolonileri zenginleşecekti. Ayrıca Karadeniz ve Ege'deki ticarî zenginlik uğruna iki devlet mücadele edecek, Bizans ise sadece izleyecekti. Hassas ve kırılğan Bizans ekonomisi, Venedik-Ceneviz mücadelesi içinde adeta yok olacaktı.⁶⁵

⁵⁶ Zaccaria ailesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mike Carr, 'Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks' *Contact and Conflict in Frankish Greece And The Aegean 1204-1453*, (ed. Nikolaos Chrissis-Mike Carr), Ashgate Press, 2004, ss. 115-135; Alice-Mary Talbot, 'Zaccaria', *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, 2217-2218.

⁵⁷ Cenevizli aile Zaccaria, Bizans'ın etkisiz hareketleri sonucunda Sakız adası, Tenodos'a saldırıp işgal ettiler. Zira Ortodoksluğun savunucusu sıfatıyla çıkan İmparator ilk olarak hedefini Anadolu sahasındaki Türklerle çevirmişti. Bu sebeple Zaccaria ailesi bölgede rahat hareket etme fırsatı doğmuştur. Bizans İmparatorluğu bu zaman içerisinde Moğolların da Anadolu'ya girip, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yok etmesi ile bölgedeki siyasî boşluktan yararlanan bağımsız Türk beylikleriyle uğraştı. İlâveten Zaccaria ailesi, Sakız adası ve İzmir bölgesini aldığı için, İmparator aslında burada Türklerle savaşmayacağından dolayı memnundu. Epstein, *Genoa*, s. 184; Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 110; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 453; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, Çev. Orhan Şaik Gökyay, TTK, Ankara 1944, s. 14-23; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 299-301; Zerrin Günel Öden, 'XIII. Yüzyılda Bizans Anadolu'sunun Etnik Kompozisyonu Üzerine', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy.36, İstanbul 2003, s. 147.

⁵⁸ Sakız Adası Zeytinyağı, şarabı ve ağaç sakızı ile meşhurdur. Özellikle tuz, şarap, sakız ticareti Venediklilere yasaklanınca, Cenevizler bu ürünlerde tek satıcı olmuştur. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 209.

⁵⁹ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 517; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 453.

⁶⁰ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2000, s. 2.

⁶¹ David Jacoby, 'Genoa, Silk Trade and Silk Manufacture in the Mediterranean Region (1100-1300)', *Commercial Exchange Across the Mediterranean*, Ashgate, 1988, s. 27.

⁶² Laiou-Morrison, *The Byzantine Economy*, s. 207; Michel Balard, 'The Greek of Crimea under Genoese Rule in the XIVth and XVth Centuries', *Symposium on Byzantium and the Italians, 13th-15th Centuries*, vol. 49, *Dumbarton Oaks Papers*, 1995, s. 24-25.

⁶³ Epstein, *Genoa*, s. 143; Bernard Hamilton, 'The Latin Empire and Western Contacts with Asia', *Contact and Conflict in Frankish Greece And The Aegean, 1204-1453*, (ed. Nikolaos Chrissis-Mike Carr), Ashgate Press, 2004, ss. 43-64; Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, s. 193.

⁶⁴ Kalus-Peter Matschke, 'The Late Byzantine City', *The Economic History of Byzantium*, (ed. Angeliki E. Laiou), *Dumbarton Oaks*, Washington 2001, II, 465.

⁶⁵ Matschke, *The Late Byzantine City*, s. 466; Serdar Çavuşdere, 'Ege'de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.-14. Yüzyıllar)', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2009, sy. 46, s. 284-286.

2.1. Katalanların Bizans Sınırlarına girmesi ve Ceneviz Kolonisinin Genişlemesi

XIV. yüzyılın başında Andronikos, Doğu'da askerî meziyetleri üstün, gaza anlayışına sahip Türkler ile mücadele etmek durumundaydı. Ne var ki askerî kuvvetinin bunlara karşı hiçbir şansı yoktu. Andronikos bu dönemde Roger de Flor⁶⁶ liderliğindeki Katalan birliğini bölgeye çağırdı. Cenevizler durumdan memnun değillerdi, asi ve kural tanımayan bu grup karşısında sahip oldukları stratejik noktaların ve imtiyazlarının tehlikeye girmesinden dolayı çekiniyordu. Böyle de oldu: Katalanlar yirmi bin duka karşılığında Ceneviz gemileriyle İstanbul'a gelmişti, ancak bu ücreti ödememesi üzerine İstanbul'da çatışma yaşandı. Bir başka rivayette de Cenevizler, Katalanların kıyafetleriyle dalga geçmesinden sonra çatışmanın başladığını ileri sürülür. Sebebi bilinmeyen bu çatışmada 3 bin Cenevizli öldürülmüştü. İmparator Andronikos ise Cenevizlerin bu zamana kadar gösterdiği kural tanımayan hareketlerinden ötürü yaşanan hadiselerde sessiz kaldı, fakat Katalanlar, Galata bölgesine yağma girişimlerinde bulununca Andronikos duruma müdahale ederek durdurmuştur.⁶⁷ Kendi topraklarını idare edemeyen ve merkezî otoritesi bozulmuş Bizans için Katalanlar büyük tehdit olmaya başladı. Ceneviz önce Bizans ile paralel düşüncedeydi, ancak ticarî güzergâh üzerinde bulunan Katalanlar ile baş edemeyeceğini anladıkları vakit sulh sağlama yoluna gittiler.⁶⁸ Katalanlar ise Bizans sahasını özellikle Gelibolu bölgesini 1311'de yağma ettikten sonra boşaltmıştır.⁶⁹

Galata kolonisinin hem Katalan hem de Venedik saldırılarına karşı savunmasız olması sebebiyle Ceneviz elçileri Guido Embriaco ve Accursio Ferrario, İmparator'dan sur yapımı konusunda izin istedi. Görüşmeler olumlu sonuçlandı ve Ceneviz, Mart 1303'te İmparator'dan aldığı izinle sur ve hendek yapımına yoğunlaşacaktı.⁷⁰ Surla deniz arası mesafe 60 metre olacak ve etrafında yerleşim olmayacaktı. Ayrıca Cenevizler, bölgelerini korumak amaçlı surların önüne 15 metre derinliğinde hendek kazabilecekti.⁷¹ Ancak surlar Bizans açısından son derece tehlikeli ve dikkat edilmesi gereken bir konuydu. Ceneviz de bu durumu bildiği için sınır bölgelere sıralı yüksek evler yapmış daha sonra aralarını duvarlar ile kapatmıştır. Bu oldubitti sonrası Bizans sessiz kalmıştır.⁷² Surlar⁷³ Azapkapı, Şişhane, Galata Kulesi, Tophane arasında 2800 metre boyunca ve 2 metre yüksekliğinde yapıldı ve 12 kapı eklendi. Surların yüzeyinde Cenova Cumhuriyetini temsil eden aslan figürleri de konuldu.⁷⁴ Surların ne zaman bittiği konusunda kesin bilgi verilmemektedir.⁷⁵ Ayrıca bölgede gözetleme kulesi de yapıldı. Galata Kulesi denilen bu yapı 1348'de yapılmaya başlandı. 1303 antlaşmasının diğer detayları ise Ceneviz kendi ölçüsünü kullanabilecek, tuz ve sakız dışında diğer ürünlerde vergiden muaf tutulacak ve Galata bölgesinde her türlü imar izni de verilecekti. Ayrıca bu antlaşma Cenevizlere İzmir bölgesinde de yaşama hakkını veriyordu.⁷⁶

Galata'ya yerleşen Cenevizler, bu küçük sahada kendi usullerinde idari teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Koloni her ne kadar 1267 yılından beri bölgede varlığını devam ettirmişse de esasen

⁶⁶ Katalanlar hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009; David Jacoby, 'Catalan Company', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 229-230.

⁶⁷ Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, s. 33-34; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 161.

⁶⁸ Ceneviz ilk olarak Bizans kuvvetleriyle birlikte Katalanlara saldırmış Berenger de Entanča adındaki Katalan komutanını tutuklamıştır. Ne var ki Ceneviz kuvvetleri mühim nokta olan Gelibolu mevkiinde Katalanlar ile mücadele etmişse de başarı sağlayamamıştır. Ticarî çıkarlarını korumak adına sulh etmek istemişlerdir. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 505; Ayönü, *Katalanların Anadolu* s. 71-72.

⁶⁹ Katalanlar buradan Venediklilerin bulunduğu Eğriboz adasına geçmiş, ada halkına büyük sorunlar yaşatmıştır. Francisco de Moncada, *The Catalan Chronicle of Francisco de Moncada*, Çev. Frances Hernandez, Texas Western Press 1975, s. 47; Treagold, *A History of the Byzantine State*, s.751.

⁷⁰ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 508.

⁷¹ Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 38-39; Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 11; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 453.

⁷² Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 13; Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, s. 320.

⁷³ Surlar hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Fatma Kuş, *Galata Surları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Tarihî Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2009; Esra Okur Coşkunay, 'Galata Surları'nın Yıkım Süreci', *Tasarım Kuram Dergisi*, sy. 26, İstanbul 2018, ss. 33-58.

⁷⁴ Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 189-190.

⁷⁵ Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 18.

⁷⁶ Laiou, *Constantinople and the Latin*, s. 148-152; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 38.

1303'te Cenova Cumhuriyetinden gelen 277 maddelik kanunname ile resmen Bizans'a bağlı bir koloni olmuştu.⁷⁷ Cenevizlerin yaşadığı Galata bölgesini *Podesta* (vali) yönetiyordu. Galata'nın idarî ve adli gücünü elinde bulundurmasının dışında otoritesi tüm Bizans sınırları içerisindeki Ceneviz halkını kapsamaktaydı.⁷⁸ Podestanın maaşı değişmekteydi. Örneğin Pera'daki 400 *hyperper*⁷⁹ iken, Andorra'da 50 *hyperperdi*.⁸⁰ Podesta, merkez tarafından atandığı vakit Bizans sarayına gidip yemin ederdi. Bizans İmparatorunun ondan beklediği ise iki devletin uyum içinde hareket etmesini sağlamaktı. Bizans idaresinde önemli bir konumu olan Podestanın Büyük amiralden sonra geldiği bilinmektedir ve Avrupa devletlerinin de en ayrıcalıklısıydı. Devlet merasimlerinde de hazır bulunan Podesta, İmparatorun sofrasına oturma hakkına sahipti. Ayrıca Podestanın elçilik görevi de vardı.⁸¹

Galata'daki Ceneviz yapısının büyük ve küçük danışma kurulları vardır. Büyük danışma üyesinin yirmi dört üyesi varken küçük danışma kurulunun 6 üyesi vardır. Seçilenlerin yarısı soylulardan yarısı halktandı. Üyelerin temel görevi ise Podestaya yardım etmektir. Gerek Galata gerek başkent bölgesinde bulunan Cenevizler, Galata'daki mahkemelerce yargılanırdı ve yargıç görevini de gören Podesta idi. Bu mahkemeler, Bizans ve Cenevizlerin birlikte karıştığı davalara bakabilirdi ancak gerek görülürse Bizans mahkemeleri duruma el atabilirdi. Podesta genel olarak ticarî konularla uğraşırdı. Ayrıca bu konuda yardımcı olacak ticaret bürosu da (*officium mercanciae*) bulunurdu. Cenevizler ilerleyen zamanlarda boğazdan geçen gemilerden 300 bin *hyperper* ticarî gümrük geliri kazanırken, Bizans'ın sadece 30 bin kazanmaktaydı. Podestanın devlet başkanı gibi yetkileri vardı. Bu sebeple Galata bölgesinde Cenevizler, *Palazzo del Comune* (Podesta Sarayı) adında bir nevi saray yaptı. Saray kıyıdan uzak bir bölgede Bankalar Caddesinde inşa edilmiştir. Bu yapı 1315'te yangında zarar görse de onarılmış ve eklemeler yapılmıştır. Günümüzde Bereket Han olarak bilinen yapı sarayın bir bölümüdür. Bu saray günümüzdeki Palazzo di San Giorgio Sarayına benzerdir. Bizans, Galata kolonisine dinî açıdan da son derece serbestlik tanıdı. Ceneviz ikamet ettiği bölgelerde kendi kilisesini kurabilecek ve kendi din adamını atayabilecekti. Ceneviz bölgesinde kalan Bizans kiliselerinin ise İstanbul patriğinin otoritesinde kalacağı kararlaştırılmıştır.⁸²

Sonuç olarak XIV. asra gelindiğinde imparatorluğun maddî ve coğrafi açıdan gittikçe küçülmesinin dışında II. Andronikos'un politikasının yetersiz olması ve donanmasını yok etmesinden dolayı Ceneviz ile baş edemez duruma gelmiştir. Galata bölgesi imtiyaz bölgesi olmaktan çıkmış, kanunları olan, meclisi olan bir devlet konumunu almıştır. Galata Cenevizleri ilerleyen dönemler de başına buyruk tavırları ve Bizans siyasetine de yön verme girişimlerinde bulunacak ve imparatorluğun geleceğine yön verecektir.

Sonuç

İmparator VIII. Mikhael, rakipleri karşısında ayakta durabilmek adına siyasî manevralar yapmış bu hususta ilk olarak Ceneviz ile ilişkiler kurmuştur. Yapılan bu antlaşma her iki devlet için de son derece kârlıydı. Bizans bu ittifak sayesinde donanma takviyesi sağladı ve Batı'daki gelişmelerden Ceneviz vasıtasıyla haberdar oldu. Ceneviz ise antlaşma neticesinde, Karadeniz'in anahtarı konumundaki Galata'da yaşama hakkı elde etti ve Karadeniz vasıtasıyla bölge zenginliklerini aktararak hiç olmadığı kadar varlıklı bir devlet oldu. Ayrıca Bizans-Ceneviz ilişkileri akabinde, Venedik Ege sahillerindeki çıkarlarını korumak, Karadeniz'in zenginliklerine pay sahibi adına Bizans ile arasını iyi tutmaya çalıştı. Sonuç olarak VIII. Mikhael, İtalyan devletler ile iyi ilişkiler kurarak hem deniz üzerinden oluşacak Haçlı Seferi fikrini engelledi hem de Venedik-Ceneviz rekabetini dizginlemeye çalıştı.

İmparator VIII. Mikhael, Ceneviz ve diğer devletlerin imparatorluk aleyhindeki hareketleri dizginleyebilecek kudretteydi. Ne var ki halefi II. Andronikos, sergilediği haricî ve askerî politikasının

⁷⁷ Ne var ki Ceneviz her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş hatta 1387 yılında Galata Cenevizleri olarak Osmanlı ile anlaşmaya gitmişlerdir. Bizans'ın son yüzyılında ise tamamen bağımsız bir devlet vasfındadır. Eyice, *Galata ve Kulesi*, s. 11; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 39-40; Cyril Mango, *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, New York 2002, s. 70.

⁷⁸ Ancak Kefe bu durumun dışındaydı. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 512.

⁷⁹ Bizans para birimidir.

⁸⁰ Epstein, *Genoa*, s. 190-191.

⁸¹ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 512-514; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 39-40.

⁸² Epstein, *Genoa*, s. 190; Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 39-40.

kötü olması sebebiyle etrafındaki güçlere boyun eğmek zorunda kaldı. Bu hususta ilk olarak donanmayı lağvederek Ceneviz'e bağlılığını artmasına sebep oldu. Ayrıca II. Andronikos Türkler ile mücadele etmek için Katalan askerlerini çağırdı ancak Katalanlar asi ve kural tanımayan birlik olduğundan dolayı Bizans topraklarına saldırdı. Bizans sınırlarında görüldüğü üzere II. Andronikos döneminde siyasî boşluk hakimdi. Bu boşluktan özellikle Cenevizli Zaccaria ailesi, Katalanlar, Venedikler, Cenevizler ve Türkler ya imtiyaz alarak ya da toprak kazanarak yararlandı. Ayrıca II. Andronikos yanı başındaki Ceneviz'in neredeyse her istediğini yaparak Galata'da genişleme imkânı sundu. Galata Cenevizleri ilerleyen dönemlerde adeta Bizans siyasetinde en önemli aktör rolüne gelecektir.

Cenevizler ise Doğu Akdeniz'de Venedik ile giriştiği mücadelede başarısız olmuş ve gözünü Kuzey'e yani Karadeniz'e çevirmişti. Karadeniz'e ulaşmak için Bizans ile ittifak kurması gerekliydi. Öyle de oldu. VIII. Mikhael ile antlaşmasına müteakip Kuzey Ege ve Karadeniz'e hâkimiyet sağladı. Bölgedeki zenginlikleri dünyaya aktararak XIII. asrın sonu ve XIV. yüzyılın başında sahip olduğu ticarî kâr hacmi diğer İtalyan devletlerinden üstün konuma geldi. Ceneviz için her şey çok iyi gitmekteydi. Bu sebeple ilk dönemler dışında Bizans ile uyumunu her zaman korumaya çalıştı. II. Andronikos'un çok güvendiği Cenevizler hem Venedik'in saldırısı hem de Katalan birliklerin saldırısı akabinde 1303 antlaşması ile Galata'daki kolonilerini genişletme imkânı ve sur yapma olanağı sağladı. Böylece Bizans istemeyerek de olsa devlet içinde devlet yarattı.

Kaynakça

- A. Epstein, Steven *Genoa; The Genoese 958-1528*, The University of North Carolina Press, 1996.
- A. Vasiliev, Alexander; *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Alfa Tarih, Çev. Tevabil Alkaç, İstanbul 2017.
- Akropolites, Georgios; *Vekayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Ayönü, Yusuf; *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.
- Balard, Michel; 'The Greek of Crimea under Genoese Rule in the XIVth and XVth Centuries', *Symposium on Byzantium and the Italians, 13th-15th Centuries*, vol. 49, Dumbarton Oaks Papers, 1995, ss. 23-32.
- Cameron, Aueril; *Bizanslılar*, Çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.
- Carr, Mike; 'Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks' *Contact and Conflict in Frankish Greece And The Aegean 1204-1453*, (ed. Nikolaos Chrissis-Mike Carr), Ashgate Press, 2004, ss. 115-135.
- Coşkunay, Esra Okur; 'Galata Surları'nın Yıkım Süreci', *Tasarım Kuram Dergisi*, sy. 26, İstanbul 2018, ss. 33-58.
- Çavuşdere, Serdar; 'Ege'de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.-14. Yüzyıllar)', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 46, Ankara 2009, ss. 275-303.
- Çavuşdere, Serdar; *Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler 1243-1353*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Darkat, Besim; 'İstanbul', *İslam Ansiklopedisi*, V, 1138-1214.
- De Clavijo, Ruy Gonzales; *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyehat*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Kesit Yayınları, İstanbul 2007.
- Demirkent, Işın; '1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy.36, İstanbul 2000, ss. 137-154.
- E. Laiou Angeliki- Morrison, Cecile; *The Byzantine Economy*, Cambridge University Press, New York 2007.
- E. Laiou, Angeliki; *Constantinople and the Latin*, Harvard University Press, Cambridge 1972.
- Eyice, Semavi; 'Galata', *İstanbul Ansiklopedisi*, XI, 5882-5886.
- Eyice, Semavi; *Galata ve Kulesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1969.
- Gallotta, Aldo; 'Ceneviz', *DİA*, VII, 363-365.

Geanakoplos, Deno John; *Emperor Michael Palaeologus And The West, 1258-1282*, Harvard University Press, London 1959.

Hamilton, Bernard; 'The Latin Empire and Western Contacts with Asia', *Contact and Conflict in Frankish Greece And The Aegean, 1204-1453*, (ed. Nikolaos Chrissis-Mike Carr), Ashgate Press, 2004, ss. 43-64.

Hilsdale, J., Cecily; *Byzantine Art and Diplomacy in a Age of Decline*, Cambridge University Press, 2014.

Hilsdale J., Cecily; 'The Imperial Image at the End of Exile: The Byzantine Embroidered Silk in Genoa and the Treaty of Nymphaion (1261)', Vol. 64, *Dumbarton Oaks Papers*, Harvard University Press, 2010, ss. 151-199.

Jacoby, David; 'Catalan Company', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 229-230.

Jacoby, David; 'Genoa, Silk Trade and Silk Manufacture in the Mediterranean Region (1100-1300)', *Commercial Exchange Across the Mediterranean*, Ashgate, 1988, ss. 11-40.

Jacoby, David; 'Italian Trade in Anatolia Eight-Thirteenth Century', *Orta Çağ'da Anadolu'da Kültürel Karşılaşmalar: 12-15. Yüzyıllarda Anadolu'da İtalyanlar Sempzoyum Bildirileri*, Koç Üniversitesi VEKAM, Ankara 2006, ss. 7-24.

Kalus- Matschke, Peter; 'The Late Byzantine City', *The Economic History of Byzantium*, (ed. Angeliki E. Laiou), Dumbarton Oaks, Washington 2001, II, ss. 463-497.

Kiesewetter, Andreas; 'Charles I of Anjou (1226-1285)', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 238-239.

Kuş, Fatma; *Galata Surları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2009

Lopez, Robert-Raymond, Irving; *Medieval Trade In The Mediterranean World*, Columbia University Press, 1995.

Luisse Favreau-Lilie-Marie; 'Genoa', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 501-505.

M. Nicol, Donald; *Bizans ve Venedik*, Çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Yayınları, İstanbul 2000.

M. Nicol, Donald; *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

Mack, Merav; *The Merchant of Genoa: The Crusades, the Genoese and the Latin East, 1187-1220*, University of Cambridge, 2003.

Magdalino, Paul; *Ortaçağda İstanbul: Altıncı ve On üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinapolis'in Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Mango, Cyril; *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, New York 2002.

Mango, Cyril; 'Galata', *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 815-816.

Millingen, Alexander Van; *Byzantine Constantinople: the Walls Of The City And Adjoining Historical Sites*, Elibron Classics, London 1899.

Moncada, Francisco de; *The Catalan Chronicle of Francisco de Moncada*, Çev. Frances Hernandez, Texas Western Press 1975.

Norwich, John Julius; *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (1082-1453)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.

Ortaylı, İlber; 'Galata', *DİA*, XIII, 303-307.

Ostrogorsky, Georg; *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2015.

Öden, Zerrin Günel; 'XIII. Yüzyılda Bizans Anadolu'sunun Etnik Kompozisyonu Üzerine', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy.36, İstanbul 2003, ss. 143-150.

Öztürk, Yücel; *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2000.

Pachymeres, Georges; *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

Papayianni, Aphrodite; 'Michael VIII. Palaiologos', (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 823-824.

Runciman, Steven; ‘Deniz Kuvvetinin Ortaçağ Tarihindeki Rolü’, *III.Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1943, ss. 156-164.

Runciman, Steven; *Haçlı Seferleri Tarihi*, TTK, Ankara 2008, III.

Talbot, Alice-Mary; ‘Zaccaria’, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, 2217-2218.

Treagold, Warren; *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997.

Turan, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

Turan, Şerafettin; *Türkiye-İtalya İlişkileri*, Metis Yayınları, İstanbul 1990, I.

W. Heyd; *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Whalen, Brett Edward; ‘Constantinople Siege of’ (1204), (ed. Alan V. Murray), *The Crusades an Encyclopedia*, I, 289.

Wiener- Wolfgang, Müller; *Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Wiener, Wolfgang Müller; *İstanbul’un Tarihsel Topografyası*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Wittek, Paul; *Menteşe Beyliği*, Çev. Orhan Şaik Gökyay, TTK, Ankara 1944.